

MAGYAR
MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI
LEXIKON

középkor és kora újkor

XIII.

Vizkeleti-kódex–Zsombori

*

Pótlás

Főszerkesztő

KŐSZEGHY PÉTER

BALASSI KIADÓ
BUDAPEST, 2012

elejére ref.-sá vált, az ev.-ok pedig Balogpádárban gyakorolták vallásukat.

A ~ a gyülekezeti énekek befogadás-története szempontjából kiemelkedő jelentőségű. Törzsanaga nyomtatott prot. énekeskönyv nyomán készülhetett, de a másolás alkotó módon történt: néhány ének kimaradt, néhányuk más típusú énekeskönyvből került a gyűjteménybe, néhány dicséret pedig ebben a kéziratban tűnt fel először, és csak a század utolsó harmadában jelent meg nyomtatásban.

Felépítése és tartalmának nagy része az 1635-től kezdve nyomtatásban kiadott prot. énekeskönyvek típusát követi. Részei: I. himnuszok (kis-graduál); II. gyülekezeti énekeskönyv: ünnepi énekek, kátéénekek, külön-különbféle dicséret-ek, zoltárparafrazisok, pótlás; III. →Szenci Molnár Albert zoltárai kottával (töredék, csak néhány →zoltár és a tartalomjegyzék maradt fenn). A II. rész különféle énekei között mindössze 13 ének szerepel, Oczovay válogatásában. Ennek oka talán a sietség lehetett, hogy minél hamarabb használatba vehessék a könyvet. A törzsanag lemásolása után maga Oczovay pótolta a különféle énekek részbe tartozó darabokat.

Legalább három másoló kezét különíthetünk el: egy-egy tematikus rész végén Oczovay üres leveleket hagyott, ezekre egy későbbi, talán még 17. sz.-i (2.) kéz az adott részhez illő újabb énekeket másolta be, ezenkívül még néhány éneket 18. sz.-i, kezdetleges kézírással jegyeztek be a cancionaléba. A kötet szlovák →nótajelzései arra mutatnak, hogy másolója és későbbi használója is tudott szlovákul, ismerte a Transcius-énekeskönyvet (Jiří →Tranovský).

Több jel azt a feltevést erősíti, hogy a ~t a 17. sz.-ban ev. gyülekezet használta, és utóbb kerülhetett a ref.-okhoz: Oczovay és a 2. kéz másolatában megtalálható a hét penitenciatartó zoltár, továbbá több, felvidéki ev. környezetben keletkezett prot., valamint kat. ének is; a zoltárparafrazisok pedig a gyülekezeti énekeskönyv részen belül nem az első helyen találhatóak.

Irod.: KLANICZA Márton, *Fata Aug. Conf.*

ecclesiarum a tempore reformationis ad synodum Pestiensem, in *Monumenta evangelicorum Aug. Conf. in Hungaria historica*, kiad. FABÓ András, III, Pest, 1865; KÁLMÁN Farkas, *A balogi Cantionale*, Debreczeni Protestáns Lap, 1882; THURY Etele, *Iskolatörténeti adattár*, II, Pápa, 1908, 224; STOLL, 1963, ²2002, ³2004, 82. sz.; MAMÜL LX, 2011 (H. HUBERT Gabriella).

H. Hubert Gabriella

Bárány Péter, debreceni (Gagy, 1763–Újarad, 1829. júl. 10.)

Író, publicista, gazdatiszt, →Széchényi Ferenc titkára. Nemesi szülők gyermeke. A privígyei piarista kollégiumban, majd a pesti egyetemen tanult, s 1787-től Kanizsán tanított. 1790-től Széchényi Ferenc szolgálatában állt, előbb titkárként, később a családi birtokok intézőjeként. 1793-tól az évtized végéig Széchényi iványi birtokán volt tisztartó. Itt vette feleségül Palásty Zsuzsannát, három gyermekük született. 1803-tól Miskolcon megyei tisztviselő. 1813-tól Ferdinand Bretzenheim hg. sárospataki és regéci, 1820-tól pedig Szepešy Ignác püspök erdélyi birtokainak igazgatója, haláláig Újaradon élt.

Széchényi Ferenc 1789 nyarán határozta el, hogy maga mellé vesz egy nemesifjat, akivel francia és német műveket fordíttat magyarrá. ~t →Hajnóczy József ajánlotta a grófnak. ~ első munkája a Friedrich →Werthes nyomán írt *Korvinus Mátyás* c. színdarab, amely a cenzúra tiltása miatt a 20. sz. végéig kéziratban maradt.

Jelenséges lélek-mény c., Kant szellemben írt művével 1790-ben elnyerte a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* szerkesztői, →Görög Demeter és →Kerekes Sámuel által a legjobb magyar pszichológiai munkára kitűzött pályadíjat. A pályázati feltételek közé tartozott, hogy a pályamű a lélekről való korabeli tudást tükröző rendszerbe foglalja a különböző lelki folyamatokat, szemléltető példákkal dolgozzon, és tiszta magyarsággal legyen írva. A pályamű ~ legjelentősebb munkája, a díjátadáskor elmondott beszéde (*Jutalomfelet a magyar tudós társaság fel-*

állítására iránt, Hadi és Más Nevezetes Történetek, 1791) pedig a kantianus filozófia hazai recepciójának egyik fontos dokumentuma. Bár a pályázat kiírói az első helyezett mű kiadását ígérték, erre mégsem került sor, mert ~ nem volt hajlandó eleget tenni a szerkesztők átdolgozási kívánalmainak (helyette a második helyezett →Pálóczi Horváth Ádám *Psychologia azaz a lélekről való tudomány* c. műve jelent meg 1792-ben). Az első magyar pszichológia így a 20. sz. végéig ismeretlenül lappangott az MTA Könyvtárában, anélkül, hogy hatása kibontakozhatott volna.

2011-ben került elő a kismartoni Esterházy-kastély könyvtárából ~nak egy mindeddig ismeretlen, másik pszichológiai munkája, a *Kisded lélektudomány a gyermekek számára*. A szintén kéziratban maradt mű Joachim Heinrich Campe (1746–1818) német reformpedagógus *Kleine Seelenlehre für Kinder* (Hamburg, 1780) c. könyve alapján készült; ~ nagyrészt híven követi Campe szövegét, de saját gondolatait is beleszövi a fordításba.

~ az 1790-es évektől kezdve fontos hivatali tisztségeket töltött be. Széles körű kapcsolatrendszerét főként Széchenyi Ferenc titkáráként volt alkalma kiépíteni. Rendszeres résztvevője volt a nemesi ellenzék és az értelmiségi literátorok Széchenyi pesti lakásán tartott összejöveteleinek, ahol többek között a magyar nyelv jogáról szóló országgyűlési törvényjavaslatot és egy hazai tudós társaság létrehozásának lehetőségeit, valamint annak gyakorlati megvalósítását vitatták meg. Utolsó ismert levelét Széchenyi Istvánnak írta, akivel közeli kapcsolatban állt.

További művei: *A magyar anyáknak az országgyűlésére egybegyűlt ország nagyjai s magyar atyák elejébe terjesztett alázatos kérések*, Pest, 1790 (röpirat a nők politikai jogainak kérdésében); *A köznép megvilágosodásáról, ennek határaitól és hasznairól*, Bécs, 1791 (ford. Johann Ludwig EWALDTól, németből); *A talált gyermek*, Pest, 1792 (vígjáték, szabad ford. Aloys Friedrich von BRÜHLTől, németből); *Ének mélt. gr. Batthyány Miklósnak és mélt. gr. Széchenyi Francziska k. a. menyegzői*

örömnappjára, Sopron, 1802 (SZINNYEI József szerint ~ költeménye); *Magyarországon az éhség megakadályoztatására célozó gondolatok*, TudGyűjt, 1817; *Borsod vármegye némi statisztikai tekintetben*, TudGyűjt, 1817.

Kiad.: GYÁRFÁS Ágnes, *Az első magyar bölcséleti mű és története. Bárány Péter: Jelenséges lélek-mény*, Bp., 1990 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 27); Korvinus Mátyás, *egy vitéz, nemzeti, szomoróval elegyes vígjáték 1790-ből Werthes Frigvestől*, magyarul kidolgozta BÁRÁNY Péter, kiad. GYÁRFÁS Ágnes, Miskolc, 1986, ²2008 (Magyar Játékszín); HÁMORI Péter, *Férfiak és nők „egy nemes politicumi Testben”*. Bárány Péter röpirata a nők választójogáról (1790), Korall, 2007.

Irod.: FRAKNÓI Vilmos, *Gróf Széchenyi Ferenc 1754–1820* [1902], Bp., 2002; OLOFFSON Placid, *Gróf Széchenyi Ferenc irodalom-pártolása*, Pannonalma, 1940; SZÉCHENYI István, *Napló*, kiad. OLVÁNYI Ambrus, előszó SÖTÉR István, ford. JÉKELY Zoltán, GYÖRFFY Miklós, Bp., 1978; GYÁRFÁS Ágnes, *Bárány Péter, egy elfelejtett literátor a felvilágosodás korából*, HOMÉ, 24(1986); Uő, *Bárány Péter magyar Pszichológiájának szöszedete*, MKsz, 1987; DEBRECZENI Attila, *Régi hírlapok értékeiből... (Dayka Gábor és Bárány Péter elfeledett írásai)*, MKsz 2000; BOGÁR Krisztina, *Kant ismeretelméletének hatása az első magyar pszichológiai munkában*, ItK, 2002; LACZHÁZI Gyula, *A 18. század végi magyar lélektani irodalomról*, in „Hatvanodik.” Horváth Iván hatvanodik születésnapját köszöntik munkatársai, szerk. ORLOVSZKY Géza, Bp., 2008 <http://syrena.elte.hu/hatvanodik/lelek_laczhazi.htm>; DEBRECZENI Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek. Integráció és elkülönülés a 18. század végének magyar irodalmában*, Bp., 2009; KOVÁCS Ákos András, *Egy 18. század végi életút eszméletörténeti értelmezésének lehetőségei – Debreczeni Bárány Péter*, Korall, 2011; DEÁK Eszter, ZVARA Edina, *Levélben értesítsen engem! Kortársak véleménye Széchenyi Ferenc könyvtáralapításáról*, Bp., 2012 (megjelenés előtt); ZVARA Edina, *Bárány Péter ismeretlen Campe-fordítása, a 'Kisded Lélektudomány a' Gyermekek számára*, Pszichológiai Szemle, 2012 (megjelenés előtt).

Zvara Edina